

”Märkesåret 1809” - ”Det glömda året” *Revolution – Krig - Kungen avsatt – Ny Regeringsform*

En revolutionsarmé håller högkvarter i Kungsängen under några dagar
Riktlinjerna för en ny regeringsform läggs fram av revolutionsledaren
Vad hände egentligen? - Lokalt i Upplands-Bro och på rikspanet?
Några synpunkter på händelserna 1809
(ersätter tidigare version som inledning till UKF:s webbplats om året 1809)

[Till UKF:s Startside](#)

av Börje Sandén

[Till artiklar om 1809](#)

”Märkesåret 1809”

Finland och Sverige har gemensamt kommit överens om att inte använda ordet jubileumsår när man högtidlighåller att det är 200 år sedan Finland skildes från Sverige. Vår utrikesminister Carl Bildt har vid möte med ansvariga i Finland diskuterat våra länders gemensamma minnen under samlingsnamnet ”Märkesåret 1809”.

Regeringsprojektet med samma namn har en egen hemsida med många upplysningar om relationerna mellan våra länder. Där finns också ett mycket stort antal aktiviteter och kulturella arrangemang i de bägge länderna kring 1809. Men mycket av det som lyfts fram gör att man kanske borde ha kallat projektet för Märkesåret 2009 i stället. [Här kan du läsa mer om regeringsprojektet](#).

Till våra lokala gemensamma minnen hör finsk bosättning i Upplands-Bro under 14-1500-talen vid Finsta, Savolax och Karelen. [Läs mer?](#) Bro hembygdsförening och Finska föreningen i Upplands-Bro planerar en gemensam utfärd under året till Savolax uppe på Rösaringsåsen.

På grund av händelserna vid Tibble Gästgivargård 1743 i samband med det s.k. Dalupproret har forskningsinstitutet gjort en studie dokumenterad i en bok inför 250-årsminnet 1993. Problemet då gällde Sveriges anfallskrig mot Ryssland, som slutade med att Finland för andra gången i historien ockuperades av Ryssland. I sanning en historia kring våra relationer. [Mer finns att läsa på UKF:s webbplats](#).

”Det glömda året”

1809 har vi alltid lyft fram i historien. Det är ju bl.a. för att vår Nationaldag firas med anledning av det som hände 6 juni 1809. Ändå valde Svenska Akademiens sekreterare Horace Engdahl benämningen ”Det glömda året” i sitt tal vid Riksdagens öppnande. Han tänkte naturligtvis på att så få svenskar vet att vårt land just detta år stod mitt i sin värsta kris någonsin, både utrikespolitiskt och inrikespolitiskt, en kris som märkligt nog slutade lyckligt med en ny regeringsform som avskaffade det kungliga enväldet.

.....Har svensk historieundervisningen missat att samtidigt som revolutionsarmén efter nio dagars marsch vilar sig och har sitt högkvarter i Kungsängen, så driver en rysk trupp en svensk armé över isen från Åland till Grisslehamn medan en annan trupp går på isen över Bottenviken till Sverige?

.....Det är troligtvis detta som Engdahl tänker på när han talar om ”kollektiv minnesförlust” hos svenskarna. Han säger att 1809 var en ödesstund för vårt land. ***Aldrig har Sverige varit så nära att försvinna från kartan som den gången.***

[Läs Hela talet](#)

Här ett intressant uttalande av en svensk ambassadör 1809 med anledning av Engdahls påstående.

Dagen före kungens arrestering har Hertig Carl, bror till Gustav III, bjudit in gäster till supé på slottet. Vid den tidpunkten har väldigt många utom kungen förstått att något är på gång. Denna dag är inte bara Finland i ryssarnas händer även Åland är intaget. Inom ett par dagar väntas de invadera Uppland. Rykten om ryska tsarens och Napoleons planer för Sveriges uttraderande från kartan cirkulerar.

[Fredrik Samuel Silfverstolpe](#), fram till 1807 svensk minister i S:t Petersburg, är en av de inbjudna till slottet,

där hertigen tar honom avsidet och frågar vart detta skall ta vägen. 'Det är här ju oerhört i Sveriges historia', säger hertigen. Han får svaret från Silfverstolpe att *Sverige i dag är olyckligare än framfarna tiders historia kan fatta*. Gud vet hur det skall sluta, ingen kan förutsäga det.

Kortfattad berättelse om hur den olyckliga situationen uppkommit.

Man brukar framhålla att det var kung Gustav IV Adolfs politik gentemot Napoleons framfart i Europa som försatte Sverige i svår knipa. Den senare hade lagt större delen av Europas stater under sitt välde. För att kunna rå på Storbritannien befalldes alla länder att stänga sina hamnar för brittiska fartyg och upphöra med all handel med Storbritannien för att på så sätt betvinga landet.

Sveriges största handelspartner var England. Därför vägrade Gustav IV Adolf att lyda Napoleon. Denne var vid tillfället allierad med Ryssland. Napoleon och ryska tsaren lade upp en plan som skulle knäcka Sveriges motstånd. Ryssland skulle få ta Finland och delar av Sverige om tsaren så önskade. Norge, som tillhörde Danmark vid denna tid, skulle anfalla från väster medan Danmark tillsammans med Frankrike under befäl av en marskalk Bernadotte skulle anfalla från söder.

Det hade sipprat ut uppgifter efter Napoleons och tsarens möte i den tidigare svenska staden Erfurt att gränsen mellan Ryssland och Danmark skulle dras vid Motala ström, Stockholm skulle då bli huvudstad i "Västra Ryssland". Det var dessa rykten som kanske var främsta anledningen till kungen måste avsättas. Att vi idag i allmänhet inte känner till dessa rykten beror naturligtvis på att ett lands historieskrivning inte vill vidarebefordra förnedrande historia till eftervärlden.

Det blev bara Ryssland som anföll oss. Napoleon hade stött på motstånd och måste använda sina stridskrafter på annat håll. Dessutom hade den franske marskalken vid sin rekognosering funnit att det skulle bli svårt att genomföra Napoleons stora anfallsplan mot Sverige.

Georg Adlersparre och Västra arméns ingripande i händelserna

Vid detta tillfälle hade Georg Adlersparre, den blivande revolutionsledaren, utsetts till befälhavare för en del av Västra armén, som i Värmland skulle stoppa norrmännens angrepp.

Denne [förhandlade med befälhavaren](#) för den norska styrkan och fick ett löfte att den inte skulle gå in i Sverige, medan Adlersparre tog en del av sina soldater med sig för att avsätta kungen. Det hör till saken att den norske befälhavaren var en dansk prins som Adlersparre ville göra till ny tronföljare när revolutionen var genomförd. Denne skulle i sin tur ha lovat att om det kom anfallsorder från Napoleon skulle han skicka bud till Adlersparre så att han skulle kunna hinna tillbaka innan anfallet började. Det här låter ju som intrigen i någon operett, men faktum är forskarna har sett allvarligt på Adlersparres farliga tilltag att lämna sin post i Värmland.

Adlersparre kunde sedan driva saken så att den danske prinsen verkligen blev vald till tronföljare. Men han avled något år senare, varvid marskalken Bernadotte blev vald till tronföljare och så småningom kung Carl XIV Johan.

Vad hände vid arméns högkvarter på Tibble gästgivargård i Kungsängen?

År 1809 var officerare, soldater och ett antal höga tjänstemän i staten övertygade om att enda lösningen på den svåra kris som landet befann sig i, var att avsätta den enväldige kung Gustav IV Adolf. Dennes agerande, när han blivit övertygad om att Västra armén verkligen var på väg för att avsätta honom, gjorde att kungen arresterades i en närmast improviserad aktion ledd av krigshjälten från kriget Adlercreutz och den grupp i Stockholm som misslyckats en månad tidigare. Detta medförde flera dagars uppehåll i marschen varvid högkvarteret kom att ligga vid Tibble gästgivargård under den tiden.

Denna gång var det således inte demonstranter som samlats i Kungsängen, som det var 1743 vid det s.k. Dalupproret. Nu var det verkliga revolutionärer.

Och även denna gång författas skrivelser i Tibble, skrivelser som har betydelse för historiens gång, både militära order och politiska inlagor. Från 18 till 22 mars, kommer och far kurirer innan Adlersparre tidigt på morgonen den 22 mars ger sig iväg till Stockholm och gör ett [triumftågliknande intåg](#) på en vit häst i spetsen för sin armé.

Den grupp som arresterat kungen var främst intresserad av att få en ny duglig krigsledare. Den hade inte ambitionen att skapa en ny regeringsform för en bättre framtid i landet. Revolutionsarméns ledare däremot var främst ute efter en ny regeringsform.

När kungen arresterats ansåg Adlercreutz att Västra armén inte längre hade någon mission att fylla. Militären Adlercreutz hade plötsligt också blivit politisk ledare och i den dubbla egenskapen gav han order om att Adlersparre skulle avbryta sin marsch och infinna sig själv i Stockholm.

Nu blev situationen i landet allvarlig på ännu ett sätt. Adlersparre hade i sin proklamation sagt att arméns främsta uppgift var att se till att riksdagen kunde samlas i trygghet för att besluta om det nya styrelsesätt som så många önskade. Kungen hade bara kallat riksdagen till sammanträde en gång år 1800, och den gången hade Adlersparre och kretsen kring honom klart visat sin oppositionella inställning. Hans närmaste medarbetare bl.a. Hans Hiärta (Järta) och Per Adolph Tham (Tamm) hade inte bara av sagt sig riksdagsmannaskapet utan också adelskapet, vilket de visade genom att ändra stavningen av sina namn.

För Adlersparre själv var situationen farlig så länge den avsatta kungens regering hade makten. Det första han gjorde i Tibble var att förklara att han tänkte ta hela armén med sig till Stockholm. I ungefär likalydande brev till Adlercreutz och t.f. regenten hertig Carl säger han följande:

”Så länge de forna konseljledamöterna äro i affärerna, så länge uppenbara fiender till den timade förändringen äga frihet att verka, så länge polisen är i samma händer som förut, anse vi oss endast av vår täta, orubbliga förening äga personlig säkerhet”

Det är särskilt kungens mest personliga rådgivare Samuel av Ugglas, tillika chef för hemliga polisen som han vill få bort, vilket han efter inmarschen lyckades med.

Det var under dessa dagar som Adlersparre också skrev en promemoria som delvis är ett komplement till hans förslag till regeringsform. Den går i historieskrivningen under namnet Tibble-promemorian. Men mer om detta längre fram.

[Läs](#) **Hur Svenska folket informeras om arrestering av kungen och Västra arméns revolution Post och inrikes tidning 15 mars 1809**

[Läs](#) **Adlersparres Proklamation till svenska folket, Carlstad 7 mars 1809**

[Läs](#) **Adlersparres Tal till soldaterna 7 mars 1809**

[Läs](#) **Hovjägmästare Greiffs berättelse om konungens gripande 13 mars 1809**

[Läs](#) **Hertig Carls proklamation 13 mars, samma dag som kungen arresteras**

[Läs](#) **Aktuella kungörelser 1808 - avsedda för uppläsning i kyrkorna**

[Läs](#) **Aktuella kungörelser 1809 - avsedda för uppläsning i kyrkorna**

Året 1809 är ett viktigt år i både Sveriges och Finlands historia

- _ för Finland började marschen mot ett självständigt rike under Rysslands beskydd
- _ för Sverige var 1809 det år då vi stod inför hotet att i stället utplånas från kartan
- _ för Sverige blev 1809 året då vi fick en *ny grundlag* som satte punkt för kungligt envælde

1809 års Regeringsform

Att en ny grundlag kom till stånd 1809 har faktiskt med vår relation till Finland att göra, eftersom det var Sveriges dåliga försvar av Finland, som till slut utlöste den länge väntade revolutionen mot det kungliga enväldet.

Revolutionsledaren Georg Adlersparre och kretsen kring honom hade redan 1796 funderingar om hur man skulle kunna få slut på det kungliga enväldet. När det således var samma man som kom att sitta hos oss på Gästgivargården, och i den s.k. Tibble-promemorian ytterligare bearbeta sina planer för den fortsatta revolutionen, så var det lokahistoriskt intressant att närmare studera tillkomsten av vår nya grundlag. Detta enligt tesen ”rikshistoria blir intressantare om den kopplas till lokala förhållanden”. Ett studium som dessutom skulle ge ett helt oväntat resultat.

Vid denna tidpunkt är Georg Adlersparre för många medborgare inte vilken officer som helst. Han har i sin civila verksamhet under mer än tio år verkat för att landet behöver en ny författning genom att ge ut skrifter av olika slag, bl.a. ett förslag till [ny regeringsform](#). Han var en av de ledande oppositionsmännen vid den enda riksdag som kungen sammankallat år 1800, där han i protest av sade sig riksdagsmannaskapet. Han var inte lika radikal som några av vännerna som även av sade sig adelskapet. Därför kunde han även i fortsättningen verka som

politiker, särskilt efter revolutionen.

Oppositionen mot kungen var mycket utbredd i såväl armén och flottan som bland höga ämbetsmän i statens tjänst. När såväl arresteringsförsök som attentatsförsök mot konungens liv misslyckats blev Adlersparre till slut den naturliga ledaren för det som skulle bli den avgörande aktionen för att avsätta kungen.

Eftersom Adlersparre utsetts till ledare för en del av Västra armén med förläggning i Värmland tog det tid att först mobilisera villiga ”revolutionärer” och sedan marschera till Stockholm med en stridsfärdig armé. Därför tvingades oppositionsgruppen i Stockholm att den 13 mars arresterade kungen, när denne sent omsider förstod hotet och tänkte begära hjälp av den södra armén. Västra armén gjorde då halt med trupperna utspridda längs vägen mellan Kungsängen och Barkarby.

Revolutionen för Adlersparres del gick in i ett avgörande skede under hans dagar i vår kommun. För den som granskar lokalhistorien och söker efter samband med rikshistorien är vår bygd i detta fall en utmärkt plattform.

Vilka idéer låg till grund för den blivande regeringsformen.

Frågan har varit föremål för mycket olika uppfattningar hos forskarna. I början fick Adlersparre stor uppmärksamhet, inte bara publikt på det sätt som manifestationerna tog sig uttryck i, när han red i Stockholm på en vit springare, som ställts till hans förfogande.

När han som medlem i regeringen inte fick igenom sina visioner av en modern författning, liknande den i England, tröttnade han på politiken. Han vill också visa att han inte engagerat sig i revolutionen för att den vägen vinna ära, rikedom och berömmelse, något som han i början anklagats för. Han åtog sig ett landshövdingeuppdrag, men återgick så småningom till ett omfattande skriftställarskap. Belysande för hans inställning till det farofyllda att göra revolution är hans yttrande till sin nyblivna fästmö när han började marschen. Han ville anhålla om hennes hand hos fadern såvida han inte kom tillbaka till Värmland ett huvud kortare. De levde sedan länge i lyckligt äktenskap. Han steg i de adliga graderna så att hans unga hustru snart var grevinna och han själv titulerades Excellens.

Några av paragraferna i Adlersparres Project till ny Regeringsform.

I.

Lagen skall skydda alla medborgare lika. Den måste freda oss för all godtycklig behandling.

II

Lagen måste försäkra medborgaren vid lika rättigheter, till alla förmåner och embeten i staten.

V.

Det är en sanning, redan medgifven af hvarje tänkande, att ståndsåtskillnaden är ett påfund från aflägsna tidevarf, och ej mera är lämpligt i det vi nu lefva. Alla tiders historia visar oss, att i alla stater denna åtskillnad alstrat de olyckligaste följder. Å ena sidan ett förolämpande högmod, förtryck och privile-gier-- å andra sidan afund och hämnd.

VI.

Medborgares gemensamma väl fordrar ett redligt förvaltande af statens medel - det vill säga de skatter, dem medborgare, oftast med den största uppoffring, utgifva till statens behof. I följd af denna sats är gifvet: att all möjlig besparing måste iakttagas. Alla öfverflödiga embeten indragas och tjenstemännens antal bestämmas till de blott nyttiga. All lysande re-presentation är en chimère — den betungar staten, utan att till det minsta gagna den.

XX.

Det är af yttersta vigt, att folklärarne, i sådan egenskap uppfylla sin bestämmelse; att desse bilda människorna till sedlighet, och att deras åtgärd ej stadnar vid blotta ceremonier, - utan förnuft - utan syftemål.

XXI.

Lagstiftarne måste derföre stadga något i afseende på ungdomens moraliska danande; och folkläraren förpligtas, att bilda nationen — säga och utveckla sättet huru man skall blifva god medborgare och ädel människa.

[Alla paragrafer finns under denna länk](#)

[Läs](#) **Den fullbordade grundlagen / regeringsformen daterad 6 juni 1809**

Tibble-Promemorian

Under uppehållet vid Tibble gästgivargård skärpte Adlersparre kravet på sammansättningen av en framtida regering. I den s.k. ”Tibble-Promemorian” framhåller bl.a.

att även icke adliga personer skall få säte vid konungens rådsbord.

2 präster, 2 borgare och 2 bönder.

Det kravet var alltför tidigt formulerat. Det skulle dröja till början av 1900-talet innan en bonde fick säte i regeringen.

[Hela Promemorian finns under denna länk](#)

[Läs](#) **urval av Adlersparres korrespondens vid Tibble Gästgivargård**

Problem vid undertecknandet av 1809 års regeringsform.

Inför undertecknandet av regeringsformen inträffade något märkligt. Bondeståndet förbjöd deras 3 representanter i konstitutionsutskottet att underteckna dokumentet med hänvisning till att den för bondeståndet viktiga paragrafen 114 inte fått en utformning som de kunde godkänna.

I det utskott – det första i sitt slag i Sverige – som tillsattes för att formulera texten till regeringsformen hade bönderna i den anda som Adlersparre förespeglat krävt att all jord skulle lika beskattas, liksom också utgifter och skatter för försvaret. Se Adlersparres § 5 här ovan.

Bondeståndet ansåg sig inte kunna lita på framtida löften om borttagande av de olika ståndsprivilegierna, vilket var ett av huvudsyftena för alla de som engagerat sig i revolutionen.

I klartext innebär privilegier ofta att någon eller några beviljas ekonomiska fördelar. De stora skatteinkomsterna för staten kom från dem som innehade jord. Det var framförallt adelns och kyrkans jordägande som på olika sätt hade fått sin skatt reducerad. Det skulle dröja tre veckor innan bondeståndets godkännande sattes på pränt, vilket faktiskt betyder att grundlagen inte blev antagen förrän den 27 juni.

[Läs](#) **Hur bondeståndet tvingades skriva under regeringsformen.**

[Läs](#) **Hur bondeståndets vägran att skriva under regeringsformen behandlas i en av våra lärböcker för universitetsstudering, tryckt 1980**

Några forskares beskrivning av händelserna 1809

Ludvig Stavenov. Sveriges historia till våra dagar (1925) pdf-fil 24 boksidor

[Läs](#) **Ställningen i början av år 1809; Statskuppen den 13 mars 1809;**

Sam. Clason. Sveriges historia till våra dagar (1923) pdf-fil 18 boksidor

[Läs](#) **Den provisoriska regeringens första åtgärder. De ryska angreppen. Värmländska fördelningens uppträdande**

Sten Carlsson. Svensk historia 2 uppl. 4; (1961)

[Läs](#) **Den gustavianska regimens fall 1808-09**

[Länk till Första upplagan av inledningen](#) – ursprungligen publicerad i UKF:s Nyhetsbrev febr 2009